

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 6 (1972)

Δελτίον ΧΑΕ 6 (1970-1972), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Παναγιώτη Μιχελή (1903-1969)

Το πρόβλημα μιας μορφής Έλληνας φιλοσόφου
(πίν. 25-26)

Μυρτάλη ΑΧΕΙΜΑΣΤΟΥ-ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ

doi: [10.12681/dchae.809](https://doi.org/10.12681/dchae.809)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΧΕΙΜΑΣΤΟΥ-ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ Μ. (1972). Το πρόβλημα μιας μορφής Έλληνας φιλοσόφου (πίν. 25-26). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 6, 67-81. <https://doi.org/10.12681/dchae.809>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Το πρόβλημα μιας μορφής Έλληνας φιλοσόφου (πίν.
25-26)

Μυρτάλη ΑΧΕΙΜΑΣΤΟΥ-ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ

Δελτίον ΧΑΕ 6 (1970-1972), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
Παναγιώτη Μιχελή (1903-1969) • Σελ. 67-81

ΑΘΗΝΑ 1972

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΜΙΑΣ ΜΟΡΦΗΣ ΕΛΛΗΝΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ

(ΠΙΝ. 25 - 26)

Εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος Μονῆς τῆς Λαύρας, τῆς ὁποίας ὁ ζωγραφικὸς διάκοσμος πιστεύεται ὅτι χρονολογεῖται περὶ τὸ 1536¹, εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου ἡ παράστασις τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί². «Καὶ ὑποκάτωθεν τῶν προφητῶν», κατὰ τὴν σχετικὴν περιγραφὴν τῆς μεταγενεστέρως Ἑρμηνείας τῆς ζωγραφικῆς τέχνης τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, «ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸ ἄλλο τοῦ Ἰεσσαί, οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων...βαστάζοντες τὰς ρήσεις των καὶ βλέποντες ἄνω δεικνύουσιν εἰς τὴν γέννησιν τὸν Χριστόν»³. Εἶναι δὲ οὗτοι, οἱ παριστάμενοι καὶ συμμετέχοντες εἰς τὴν ἐξεικόνισιν τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τοῦ Σωτῆρος, «οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων, ὅσοι εἶπον περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ»⁴ καὶ οὕτω διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν δοξασιῶν των γενόμενοι πρόδρομοι καὶ προφῆται τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ πίστεως⁵ (πίν. 25).

Πέρα τῶν γενικῶν τούτων περιγραφικῶν στοιχείων τοῦ ἐγχειριδίου ὡς πρὸς τὸν τρόπον παραστάσεως τῶν «σοφῶν τῶν Ἑλλήνων», εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Ἑρμηνεία συγκαταλέγει ἐπίσης τὸν Βαλαάμ καὶ τὸν Θούλην, τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, ἐν μέρει μόνον ἀνταποκρίνεται ἐν συνεχείᾳ ἡ σχε-

1. M. Chatzidakis, Recherches sur le peintre Théophane le Crétois, DOP. 23 - 24, 1969 - 70, σ. 320.

2. G. Millet, Monuments de l' Athos, I. Les peintures, Paris 1927, πίν. 151. 3. Κ. Καλοκύρη, Ἀθῶς, Ἀθῆναι 1963, σ. 149, πίν. 30, εἰκ. Α'. Chatzidakis, ἔ. ἄ., εἰκ. 33.

3. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἔκδ. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ἐν Περτρούλει 1909, σ. 84.

4. Αὐτόθι, σ. 82.

5. Περί τῶν παραστάσεων Ἑλλήνων φιλοσόφων εἰς ἐκκλησίας βλ. N. A. Bees, Darstellungen altheidnischer Denker und Autoren in der Kirchenmalerei der Griechen, Byz. Neugr. Jahrb. 4 1923, σ. 107 κ. ἔ. V. Grecu, Darstellungen altheidnischer Denker und Schrifsteller in der Kirchenmalerei des Morgenlandes, Bulletin de l'Académie Roumaine, Section Historique, XI 1924, Heft I, σ. 1 κ. ἔ. A. von Premerstein, Griechisch - heidnische Weise als Verkünder christlicher Lehre in Handschriften und Kirchenmalereien, εἰς Festschrift der Nationalbibliothek in Wien, hergb. zur Feier des 200' jährigen Bestehens des Gebäudes, Wien 1926, σ. 647 κ. ἔ. J. Stefanescu, Contribution à l' étude des peintures murales valaques, Paris 1928. Κ. Σπετσιέρη, Εἰκόνες Ἑλλήνων φιλοσόφων εἰς ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1964.

τική, λεπτομερής εις τὰ καθ' ἕκαστα περιγραφή τῆς Ἑρμηνείας πρὸς τὴν παράστασιν τῆς Τραπέζης τῆς Λαύρας. Καὶ τοῦτο, συγκεκριμένως, εἰς ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ἐπιλογὴν τῶν προσώπων τῶν σοφῶν τῶν Ἑλλήνων, τὴν διάταξιν καὶ τὴν ἐν λεπτομερείαις διαγραφὴν τῶν μορφῶν καὶ τὰς ρήσεις τὰς ἀναγραφομένας εἰς τὰ εἰλητά των. Ἀνάλογοι ἐπίσης σημαντικαὶ διαφοραὶ ὑφίστανται, ἐξ ἄλλου, μεταξὺ τῶν μορφῶν τῆς Τραπέζης τῆς Λαύρας καὶ τῶν «φιλοσόφων»⁶, «σοφῶν»⁷, «Ἑλλήνων»⁸, ὡς διὰ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ὀνομάτων των συχνάκις χαρακτηρίζονται, οἱ ὅποιοι παριστάνονται εἰς σωζομένας τοιχογραφίας μονῶν καὶ ναῶν τῶν μετὰ τὴν ἁλωσιν χρόνων καὶ μέχρι τοῦ 19ου αἰ., ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν σύνθεσιν τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί ἢ ἀνεξαρτήτως ταύτης ⁹.

Εἶναι ἐκ τῶν ἀνωτέρω φανερόν, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν εἰς ἐκάστην περίπτωσιν ἐν στερεοτύπῳ ἐπαναλαμβανόμενον εἰκονογραφικὸν πρότυπον, ἀλλ' ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑφίστατο σχετικὴ ἐλευθερία, ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὴν τάξιν καὶ τὸν τρόπον παραστάσεως τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπιλογὴν ἐκάστοτε τῶν ὑπὸ παρουσίαις ἐκπροσώπων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς διανοήσεως ἐκ τοῦ οἰκείου εὐρετηρίου τῆς χριστιανικῆς γραμματολογίας καὶ ἐκ τοῦ συναρτήτου εἰκονογραφικοῦ εὐρετηρίου τῶν μορφῶν τούτων.

Οἱ φιλόσοφοι τῆς Λαύρας¹⁰, δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, εἰκονίζονται ὁλόσωμοι, κατὰ σειρὰν ἱστάμενοι, εἰς θέσιν ἐλαφρᾶς ἢ μεγαλυτέρας στροφῆς πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ ἀριστερά, ἀνὰ ἑξ ἑκατέρωθεν τοῦ Ἰεσσαί, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκπορεύεται τὸ εἰς τὸν ὑπερθεὶν αὐτῶν χῶρον ἀναπτυσσόμενον γνωστὸν προφητικὸν ὄραμα, εἰς τὸ ὅποιον καὶ ζωντῶς ὑπὸ τύπον διαλόγου μετέχουν οἱ εἰκονιζόμενοι διὰ τῆς στάσεως καὶ τῶν χειρονομιῶν, ἰδίᾳ δὲ διὰ τῶν εἰς τὰ εἰλητά των ἀναγραφομένων προφητικῶν ἐξαγγελιῶν καὶ ρήσεων.

6. «Ἑλλην Θουκυδίδης ὁ φιλόσοφος», εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῶν Φιλανθρωπηνῶν ἢ τοῦ Σπανοῦ εἰς τὴν νήσον τῶν Ἰωαννίνων, βλ. Ἁ. Ξυγγοπούλου, Μεσαιωνικὰ μνημεῖα Ἰωαννίνων, Ἡπειρ. Χρον. τ. Α', 1926, σ. 137, εἰκ. 14α καὶ Σπετσιέρη, ἔ. ἀ., εἰκ. 30. Αἱ παραστάσεις τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων τῆς Μονῆς τῶν Φιλανθρωπηνῶν θὰ ἀποτελέσουν τὸ θέμα προσεχοῦς μελέτης τῆς γραφούσης. «Φιλόσοφοι» τῆς Μονῆς Γενουενί τῆς Βλαχίας, βλ. Σπετσιέρη, ἔ. ἀ., σ. 41.

7. Μονὴ Ἰβήρων (βλ. Σπετσιέρη, Εἰκόνες Ἑλλήνων φιλοσόφων, σ. 19), Μονὴ Γόλας (αὐτόθι, σ. 24, εἰκ. 23), Προφήτης Ἡλίας Σιατίστης (αὐτόθι, σ. 33-36, εἰκ. 33-38) καὶ Ἅγιος Γεώργιος Νεγάδων (αὐτόθι, σ. 37, εἰκ. 39-40).

8. Φιλόσοφοι Μονῆς Φιλανθρωπηνῶν, βλ. ἔ. ἀ., σημ. 6.

9. Βλ. σχετ. Σπετσιέρη, ἔ. ἀ., σ. 4-45.

10. Millet, Athos, πίν. 151. 3. Καλοκύρη, Ἀθῶς, πίν. 30, εἰκ. Α'. Σπετσιέρη, ἔ. ἀ., σ. 5-19, εἰκ. 1-12. G. Nandris, Contribution à l'étude de la peinture murale de Lavra, εἰς Le Millénaire du Mont Athos, Venezia 1964, τ. II, σ. 267 κ. ἔ. Chatzidakis, ἔ. ἀ., σ. 320, σημ. 31, εἰκ. 33.

Ἀπὸ εἰκονολογικῆς ἀπόψεως, πρόκειται περὶ συμβατικῶς εἰκονογραφουμένων προσώπων, ἐνδεδυμένων ἐπίσημον, βασιλικὴν ἢ ἱερατικὴν στολὴν καὶ φερόντων κατὰ τὸ πλεῖστον στέμμα εἰς τὴν κεφαλὴν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐξαίρεται ἡ ὑπόστασις καὶ τονίζεται ἡ παρουσία των. Εἶναι δὲ οἱ «φιλόσοφοι» οὗτοι: ἀριστερᾶ τοῦ Ἰεσσαί, οἱ Σωκράτης, Πυθαγόρας, ΔΙΑΛΗΔ, Σόλων, Κλεάνθης καὶ Φίλων, δεξιᾶ τοῦ Ἰεσσαί, οἱ Ὅμηρος, Ἀριστοτέλης, Γαληνός, Σιβύλλα, Πλάτων καὶ Πλούταρχος (πίν. 25).

Ἡ μορφή, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα, εἶναι ἡ εἰκονιζομένη ἀριστερᾶ τοῦ Πυθαγόρα, μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Σόλωνος, ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τῆς ὁποίας εἶναι ἀναγεγραμμένον τὸ δυσνόητον ὄνομα ΔΙΑΛΗΔ (πίν. 26).

Ἡ ἐν λόγῳ μορφή ἐχαρκτηρίσθη ὑπὸ τοῦ τελευταίου μελετήσαντος τὸ θέμα τῶν παραστάσεων Ἑλλήνων φιλοσόφων εἰς ἐκκλησίας καθηγητοῦ Κ. Σπετσιέρη ὡς γυναικεία. Ὁ Σπετσιέρης ἀνέγνωσε τὸ ὄνομα τῆς μορφῆς ὡς ΑΙΑΛΗΔ, ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι ἀνύπαρκτον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ τὴν βυζαντινὴν γραμματεῖαν, μὴ περιλαμβανόμενον εἰς οἶον-δήποτε λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς, ἀποδεχόμενος ὅτι τὸ ὄνομα Αἰαλίη «ἐτέθη πρὸς ἀντικατάστασιν ἄλλου ἀρχικῶς ὑπάρχοντος ἐν τῷ κανόνι γυναικείου ὀνόματος», ἐταῦτισε τὴν μορφήν πρὸς τὴν γνωστὴν Ἀλεξανδρινὴν φιλόσοφον Ὑπατίαν, [ἢ ὁποία ἔζησεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου, διακριθεῖσα μεταξὺ τῶν συγχρόνων διὰ τὴν σοφίαν καὶ τὴν σωφροσύνην της, τιμηθεῖσα δ' ἐπίσης ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων] ¹¹.

Ἡ ἀνωτέρω ἄποψις θὰ ἦτο πιθανή, ἐὰν ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος μορφή τῆς παραστάσεως τῆς Λαύρας δὲν ἦτο εἰς τὴν πραγματικότητα ἀνδρική καὶ ἐὰν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ὀνόματός της δὲν ἦτο ἐσφαλμένη.

Συγκεκριμένως, ἐκ τῶν δημοσιευμένων φωτογραφιῶν τοῦ ἐξεταζομένου προσώπου ¹² οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ μορφῆς μεσήλικος γενειοφόρου ἀνδρός, μὲ σκοτεινόχρωμον γένειον καὶ μύστακα, τοῦ ὁποίου μάλιστα τὰ ἀρρενωπὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ὁ ἐν γένει φυσιογνωμικὸς τύπος τοῦ προσώπου παρουσιάζουν σημαντικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν μορφήν τοῦ Πλάτωνος εἰς τὴν αὐτὴν παράστασιν ¹³.

Ἡ ὁμοιότης αὕτη δὲν εἶναι περίεργος, δεδομένου ὅτι πρόκειται περὶ συμβατικῆς ἐξεικονίσεως προσώπων, τῶν ὁποίων, ἐν συναρτήσει καὶ πρὸς τὰ ἀνωτέρω σημειούμενα, ὡς ἐκ τοῦ μᾶλλον ἀσυνήθους καὶ τῆς σχετικῆς σπανιότητος τῆς παραστάσεως, δὲν εἶχε προφανῶς διαμορφωθῇ συγκεκριμένος ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας εἰκονογραφικὸς τύπος, ὡς εὐχερῶς

11. Εἰκόνες Ἑλλήνων φιλοσόφων, σ. 6, 57, 59 - 61 καὶ 69, εἰκ. 3.

12. Millet, ἔ. ἀ., Καλοκύρη, ἔ. ἀ., Σπετσιέρη, ἔ. ἀ.

13. Βλ. Σπετσιέρη, ἔ. ἀ., εἰκ. 11.

διαπιστώνεται ἐκ τῆς συγκρίσεως πρὸς τὰς παραστάσεις τῶν εἰς τὰς ἄλλας ἐκκλησίας συχνάκις ἐπαναλαμβανομένων γνωστοτέρων φιλοσόφων, ὡς τοῦ Πλάτωνος¹⁴, τοῦ Ἀριστοτέλους¹⁵ κ.ἄ. Θὰ ἔπρεπεν, ἐξ ἄλλου, νὰ σημειωθῇ σχετικῶς, ὅτι, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, εἰς τὴν παράστασιν τῆς Λαύρας ἡ ἰδεατὴ φυσιογνωμικὴ παρουσίασις τῶν φιλοσόφων πραγματοποιεῖται διὰ τῆς χρήσεως τριῶν ἢ τεσσάρων βασικῶς τύπων, διαφοροποιουμένων κατὰ τὰς λεπτομερείας καὶ κυρίως διὰ τοῦ εἰς ἕκαστον τούτων προσδιδομένου ὑπὸ τοῦ ζωγράφου ἰδιαίτερου τόνου ἐκφράσεως καὶ ἰδίας ψυχικῆς καταστάσεως. Ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως δύνανται, παραδείγματος χάριν, νὰ συγκριθοῦν εἰς τὴν παράστασιν τῆς Λαύρας οἱ Φίλων - Ὀμηρος, Σωκράτης - Πυθαγόρας καὶ Σωκράτης - Κλεάνθης¹⁶.

Πέρα τῆς ἀνδρικῆς ὑποστάσεως τῆς ἐξεταζομένης μορφῆς, διὰ τὴν ὁποίαν, ἄλλωστε, καὶ ἡ σημαντικὴ πρὸς τὸν Πλάτωνα ὁμοιότης οὐδεμίαν ἐπιτρέπει ἀμφισβήτησιν, πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι εἶναι ἀνύπαρκτος οἰαδήποτε ὁμοιότης ταύτης πρὸς τὴν μοναδικὴν γυναικείαν μορφήν τῆς ὁμάδος τῶν φιλοσόφων τῆς Λαύρας, ἥτοι πρὸς τὴν Σιβύλλαν¹⁷, τῆς ὁποίας, ἐξ ἄλλου, ἡ ἀβρότης τῶν χαρακτήρων τοῦ προσώπου καὶ ἡ ὅλη παρουσία τῆς μορφῆς οὐδεμίαν καὶ ἄνευ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὀνόματος θὰ ἐπέτρεπον ἀμφιβολίαν ὅτι πρόκειται περὶ γυνῆς.

Ἀλλὰ καὶ τὰ δευτερεύοντα ἄλλα στοιχεῖα τῆς μορφῆς τοῦ «Διαλήδ» οὐδεμίαν συγκριτικῶς οὐσιώδη ὁμοιότητα παρουσιάζουν πρὸς τὰ ἀντίστοιχα ἐξωτερικὰ στοιχεῖα τῆς μορφῆς τῆς Σιβύλλης. Συγκεκριμένως, ἡ πλουσία διάρθρωσις καὶ ὁ διάκοσμος τῶν φορεμάτων τῆς Σιβύλλης διαφέρουν τῶν ἀντιστοίχων στοιχείων εἰς τὸν ἔνδυμα τοῦ «Διαλήδ», τὸ ὁποῖον, ἀντιθέτως, εἶναι πανομοιότυπον κατὰ τὴν ἰδιαίτεραν διάταξιν τοῦ λώρου καὶ τοῦ διὰ πολυτίμων λίθων καὶ κεντημάτων κόσμου τοῦ λώρου καὶ τῶν παρυφῶν πρὸς τὸ ἔνδυμα τοῦ Ὀμήρου¹⁸. Παρόμοιος ἐπίσης πρὸς τὸν τοῦ Ὀμήρου εἶναι καὶ ὁ τρόπος τῆς διὰ τῶν ἄδρῶν πτυχώσεων τοῦ φορέματος ἐκδηλουμένης στάσεως τοῦ σώματος τῆς μορφῆς, ἐνῶ ὁ τύπος τοῦ στέμματος εἶναι ὅμοιος πρὸς τὸ αὐτὸ στέμμα τοῦ Πλάτωνος¹⁹, κοινὸν μετὰ τοῦ ὁποίου ἔχει ἐπίσης ἡ μορφή τὴν διὰ τῆς ἰδίας στάσεως τοῦ σώματος τονιζομένην παρουσίαν.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα προστίθεται, τέλος, ὅτι εἰς οὐδὲν τῶν ὑπαρχόντων ἀπὸ τῆς πρώτης βυζαντινῆς περιόδου γνωστῶν σχετικῶν χειρογρά-

14. Αὐτόθι, εἰκ. 11, εἰκ. 25 (Μονῆς Γόλας) καὶ εἰκ. 29 (Μονῆς Φιλανθρωπηνῶν).

15. Αὐτ., εἰκ. 8 (Τραπεζίης Μονῆς Λαύρας), εἰκ. 16 (Μονῆς Ἰβήρων), εἰκ. 24 (Μονῆς Γόλας) καὶ εἰκ. 39 (Ἀγίου Γεωργίου Νεγάδων).

16. Αὐτόθι, εἰκ. 6 - 7, 1 - 2 καὶ 1 - 5, ἀντιστοίχως.

17. Αὐτόθι, εἰκ. 10.

18. Αὐτόθι, εἰκ. 7.

19. Αὐτόθι, εἰκ. 11.

φων²⁰, μεταξὺ τῶν εἰς αὐτὰ μνημονευομένων σοφῶν, φιλοσόφων καὶ ἄλλων σημαντικῶν προσώπων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς διανοήσεως, τὰ ὅποια ἐτιμήθησαν ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως ὡς πρόδρομοι τῆς γενικῆς διατυπώσεως τῶν χριστιανικῶν δογμάτων καὶ διδαγμάτων καὶ ὡς προφήται τῆς μελλούσης ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου, ἀναφέρεται ἄλλη γυναικεία μορφή πλὴν τῆς Σιβύλλης. Οὐτε, ἐπίσης, εἰς τὰς ὑφισταμένας ἀναλόγους εἰκονογραφήσεις τῶν ἐκκλησιῶν περιλαμβάνεται, ἐξ ὧν εἶναι γνωστόν, ἄλλη γυναικεία μορφή πλὴν τῆς Σιβύλλης, ἀπεικονιζομένης ἐνίοτε εἰς τὰς διαφορούς αὐτῆς ὑποστάσεις²¹.

Ἀναφορικῶς μὲ τὸ ὄνομα τῆς ἐξεταζομένης μορφῆς, ἡ παλαιογραφικὴ ἐξέτασις τῆς εὐαναγνώστου μεγαλογραμμαίου ἐπιγραφῆς δὲν ἐπιτρέπει ἀμφιβολίαν διὰ τὸ ὀρθόν τῆς ἀναγνώσεώς του ὡς ΔΙΑΛΗΔ ἂντὶ τοῦ ΑΙΑΛΗΑ. Ἡ γνωστὴ, σαφὴς διάκρισις τῶν δύο παραπλησίων κατὰ τὴν μορφήν γραμμάτων Α καὶ Δ εἰς τὴν γραφὴν τῆς ἐποχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἡ τοιχογραφία, εἶναι ἀπολύτως εὐδιάκριτος εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἐπιγραφὴν. Τοῦτο, ἄλλωστε, ἐξακριβώνεται εὐχερῶς καὶ ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς τοῦ πρώτου μετὰ τοῦ τελευταίου καὶ τοῦ τρίτου γράμματος τῆς ἐπιγραφῆς, Δ καὶ Α ἀντιστοίχως, πρὸς τὰ ἀντίστοιχα γράμματα τῶν εἰλητῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιγραφῶν τῆς ζωγραφικῆς συνθέσεως, ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὴν χαρακτηριστικὴν, συντετμημένην ἐπιγραφὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ Δαυὶδ (ΔΑΔ), ὀλίγον ὑπερθεν εἰκονιζόμενου.

Ἡ ταύτισις, περαιτέρω, τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Διαλῆδ» φερομένης ἀνδρικῆς μορφῆς παρουσιάζει σοβαρὰς δυσχερείας, δεδομένου ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι ἄγνωστον εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, μὴ ἀπαντῶν εἰς οὐδὲν λεξικὸν τῆς ἐλληνικῆς. Λέξις, ἄλλωστε, μὲ τὴν κατάληξιν -ηδ δὲν ὑπάρχει, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Οὐτε ὅμως ἀπαντᾷ τοιοῦτον ὄνομα εἰς τὰς Γραφάς²², ὡς ἐκ τῆς μορφῆς του θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ὑποτεθῇ, ἂν καὶ ἡ παρουσία ἐνὸς προσώπου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὅπωςδὴποτε δὲν θὰ εἶχε θέσιν εἰς τὴν ὁμάδα τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ἢ ὅποια καὶ ἀποχωρίζεται εὐκρινῶς εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς Λαύρας ἀπὸ τῶν ὑπερθεν αὐτῆς εἰκονιζομένων προγόνων τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ὀρισμένη θέσις τῆς μορφῆς, ἄλλωστε, καθιστᾷ σαφὲς ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀσήμου τινὸς προσώπου ἀλλ' ἀσφαλῶς περὶ μιᾶς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον γνωστῆς προσωπικότητος τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου.

20. Βλ. σχετ. von Premierstein, ἔ. ἀ., σ. 648 κ. ἐ. Bees, ἔ. ἀ., σ. 117 κ. ἐ., Σπετσίερη, ἔ. ἀ., σ. 47 κ. ἐ.

21. Π. χ. Φρυγική, Περσική καὶ Λυβική Σιβύλλα εἰς Genuneni τῆς Βλαχίας, βλ. Σπετσίερη, ἔ. ἀ., σ. 41 καὶ σημ. 2.

22. E. Hatch - H. Redpath, Concordance to the Septuagint, τ. II, Suppl., Graz 1954.

Τὰ ἐκ τῶν ἀνωτέρω συναγόμενα ὁδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι πιθανώτατα πρόκειται περὶ σημαντικῶς παρεφθαρμένου ὀνόματος, τοῦ ὁποίου παρελείφθη ἐπίσης ἡ κατάληξις, λόγῳ συντμήσεως τῆς τελευταίας συλλαβῆς ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν. Καὶ εἶναι μὲν γεγονός, ὅτι οὐδενὸς ἄλλου ὀνόματος τῶν κατὰ σειρὰν φιλοσόφων ἡ ἀναγραφὴ παρουσιάζει περικοπὴν ἢ σύντμησην κατὰ τὴν κατάληξιν ἢ ἄλλην συλλαβὴν του, ὅμως εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ὑπ' αὐτῶν βασταζομένων εἰλητῶν δὲν λείπουν, ἂν καὶ σχετικῶς σπάνιαι, αἱ συντμήσεις καὶ αἱ βραχύνσεις. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τῶν εἰλητῶν πρόκειται περὶ τῶν γνωστῶν ἐν χρήσει συντμήσεων καὶ βραχύνσεων, ὀνομάτων κυρίως, ὡς τῶν ὀνομάτων τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παρθένου, ἥτοι περὶ εὐκόλως ἐννοουμένων ἐκ τῆς κατ' ἐπανάληψιν χρήσεώς των καθιερωθέντων γραφικῶν σχημάτων. Παρεμφερὲς ἐρμηνεία δὲν δύναται νὰ εὐσταθήσῃ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀσφαλῶς λίαν δυσχρήστου ὡς ἐκ τοῦ σπανίου τῆς ἀναφορᾶς τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐν λόγῳ «φιλοσόφου», ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὅλην μορφήν του καὶ τὴν περικοπὴν τῆς συλλαβῆς τῆς καταλήξεώς του.

Ὅθεν, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ ὑπόθεσις τῆς ὑπὸ τύπον συντμήσεως ἀφαιρέσεως ὑπὸ τοῦ γραφέως τῆς καταλήξεως τοῦ ὀνόματος. Πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι ἡ παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐν λόγῳ «Ἑλληνος φιλοσόφου» συνετελέσθη παλαιότερον καὶ ὅτι ὁ τεχνίτης τῆς Λαύρας ἐγνώριζε τὸ ὄνομα ἐξ ἀκοῆς μᾶλλον παρεφθαρμένον.

Βάσιμα στοιχεῖα, κατόπιν τῶν προαναφερθέντων, διὰ τὴν ἀποκατάστασιν εἰς τὴν ἀρχικὴν μορφήν του τοῦ παρεφθαρμένου ὀνόματος καὶ τὴν συνεπομένην ταύτισιν τῆς ἐν λόγῳ μορφῆς εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

1) Ὅτι πρόκειται περὶ σημαντικῶς παρεφθαρμένου ὀνόματος, καθὼς φανερώνει ἡ ἀνύπαρκτος κατάληξις εἰς -ηδ καὶ ἡ μὴ ὑπαρξίς προσώπου ὑπὸ τὸ ὄνομα Διαλῆδ εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν μετὰ ταύτην ἐποχὴν.

2) Ὅτι πρόκειται περὶ σημαντικῆς ὁπωσδήποτε μορφῆς, γνωστῆς εἰς τὴν ἐλληνικὴν γραμματείαν.

3) Ὅτι πρόκειται περὶ μορφῆς ἐλάχιστα, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, γνωστῆς εἰς τὴν βυζαντινὴν γραμματείαν, μὲ δύσχρηστον διὰ τοῦτο καὶ δυσνόητον ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ὄνομα, καθὼς δεικνύει τὸ γεγονός ὅτι μόνον τούτου ἡλλοιώθη ἡ μορφή, ἐνῶ οὐδεμίαν ἡλλοίωσιν παρουσιάζουν τὰ ὀνόματα τῶν ὑπολοίπων, γνωστῶν ἑνδεκα φιλοσόφων.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στοιχείων τούτων προτείνεται ὡς πιθανὴ ἡ ἀρχικὴ γραφὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ «φιλοσόφου» τούτου εἰς Αἰθαλίδης, διὰ τοὺς κατωτέρω ἀναπτυσσομένους λόγους :

Ὁ Αἰθαλίδης²³ ὑπῆρξεν, ὡς γνωστόν, μυθικὸν πρόσωπον τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος, υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Εὐπολεμείας, λαβὼν μέρος εἰς τὴν ἀργοναυτικὴν ἐκστρατείαν ὡς κῆρυξ. Συμφώνως πρὸς τὸν μῦθον, οὗτος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διαμένῃ ἐναλλάξ μίαν ἡμέραν εἰς τὸν ἄνω καὶ μίαν εἰς τὸν κάτω κόσμον. Εἶχεν, ἐπίσης, ὁ Αἰθαλίδης ἐκ τοῦ θεοῦ πατρός του τὸ χάρισμα τῆς ἰσχυρᾶς μνήμης, διετήρησε δὲ ταύτην καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς τὸν Ἄδην.

Συμφώνως πρὸς παλαιὰν παράδοσιν, διασωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Διογέנוῦς τοῦ Λαερτίου²⁴, καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐνδιαφέρει κυρίως ἐνταῦθα, ὁ Πυθαγόρας ἐμφανίζεται ὡς ἐνθυμούμενος ὅτι εἶχεν ἀρχικῶς γεννηθῆ ὡς Αἰθαλίδης, υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε δώσει εἰς αὐτὸν τὸ χάρισμα ἢ ψυχὴ του νὰ διατηρῇ κατὰ τὰς διαδοχικὰς μετενσαρκώσεις τὴν μνήμην τῆς προγενεστέρας του ζωῆς. Ἡ παράδοσις αὕτη περὶ τῶν διαδοχικῶν μετενσαρκώσεων τοῦ Πυθαγόρα, πρώτη τῶν ὁποίων εἶχεν ὑπάρξει ὁ υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ Αἰθαλίδης, γενομένη συχνάκις ἀντικείμενον σκωπτικῶν παρατηρήσεων τῶν συγχρόνων, εἶχε διατηρηθῇ μετὰ τῶν Πυθαγορείων, μνημονευομένη μέχρι καὶ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων.

Σχετικῶς παρατηροῦνται τὰ ἀκόλουθα: Τὸ ὄνομα τοῦ Αἰθαλίδη δὲν ἀναφέρεται εἰς τὰ ἀποκρύφου χαρακτῆρος κείμενα τῶν γνωστῶν χειρογράφων τῆς μεσαιωνικῆς φιλολογίας, μετὰ τῶν εἰς αὐτὰ περιλαμβανομένων ὀνομάτων ἀρχαίων θεῶν καὶ φιλοσόφων, οἵτινες φέρονται ὡς χρησιμοδοτήσαντες καὶ προφητεύσαντες περὶ τοῦ Χριστοῦ, οὔτε περιλαμβάνεται τοῦτο εἰς τὸν σχετικὸν κατάλογον τῶν «σοφῶν τῶν Ἑλλήνων», τὸν παραδιδόμενον ὑπὸ τῆς πολλῇ μεταγενεστέρας Ἑρμηνείας τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ. Εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὸν καὶ ἐνδιαφέρον, ὅτι πλέον ἢ ἅπαξ ἀναφέρονται εἰς ταῦτα δύο ἄλλαι μορφαί, τῶν ὁποίων ὁ Αἰθαλίδης, συμφώνως πρὸς τὴν ἀναφερομένην ὑπὸ τοῦ Διογένοῦς τοῦ Λαερτίου παράδοσιν, ὑπῆρξεν ἡ συνδετικὴ ἐνδιάμεσος μορφή. Πρόκειται, συγκεκριμένως, περὶ τοῦ Ἑρμοῦ²⁵, ὅστις περιλαμβάνεται εἰς τὰς σχετικὰς ἀποκρύφους διηγήσεις, συνήθως ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἑρμῆς ὁ Τρισμέγιστος», καὶ περὶ τοῦ Πυθαγόρα, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς αὐτάς, ἐξεικονίζεται δὲ πλὴν τῆς Τραπεζῆς τῆς Λαύρας εἰς ἄλλας συναφεῖς παραστάσεις τῶν ἐκκλησιῶν²⁶.

23. Βλ. προχ. Wissowa - Paulys, Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, XXIV, 1963, λήμμα Aithalides (Αἰθαλίδης) καὶ Stephanus, Thesaurus Graecae Linguae (Graz 1954), I, 942, λήμμα Αἰθαλίδης.

24. Βλ. σημ. 23 καὶ H. Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker, τ. I, Berlin 1954, σ. 100.

25. Βλ. Premierstein, ἔ. ἀ., σ. 649 κ. ἐ. Παράστασις τοῦ Ἑρμοῦ εἰς Ρωσίαν, εἰς ἐκκλησίαν Viazicky τοῦ Nikolaevsk, βλ. Nandris, ἔ. ἀ., σ. 272.

26. Βλ. Premierstein, ἔ. ἀ. καὶ Σπετσίερη, ἔ. ἀ., σ. 53 καὶ 57.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, δὲν φαίνεται νὰ στεροῦνται σημασίας καὶ αἱ ἀκόλουθοι παρατηρήσεις σχετικῶς μὲ τὴν παράστασιν τῆς Λαύρας, δυνάμεναι νὰ χρησιμεύσουν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς προτεινομένης ταυτίσεως τῆς μορφῆς τοῦ «Διαλήδ» πρὸς τὸν Αἰθαλίδην.

1) Εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Λαύρας ὁ «Διαλήδ» εἰκονίζεται παραπλευρῶς τοῦ Πυθαγόρα, ἀριστερᾶ του, κατ' ἀντίστοιχον πρὸς αὐτὸν στάσιν, μὲ τὰς αὐτὰς χειρονομίας καὶ δεικνύων διὰ τῆς αὐτῆς πρὸς τὰ ἄνω στροφῆς τοῦ δείκτου τὰ ὑπερθεν διαδραματιζόμενα. Οὕτω, καὶ στενωδῶς συνδέονται παραστατικῶς μεταξύ των αἱ δύο μορφαί, ἀποτελοῦσαι πράγματι ζεύγος.

2) Ὁ Πυθαγόρας εἶναι ἡ μόνη μορφή μεταξύ τῶν φιλοσόφων τῆς Λαύρας, ἡ ὁποία δὲν φέρει στέμμα ἢ ἱερατικὸν κάλυμμα εἰς τὴν κεφαλὴν, ἡ ὅλη δὲ παρουσία του ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς ἐμφάνισιν προφήτου, οὕσα διάφορος τῆς ἐκδήλως τονιζομένης βασιλικῆς ἢ ἱερατικῆς ἐμφανίσεως τῶν ὑπολοίπων φιλοσόφων. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, δεδομένης καὶ τῆς σημαντικῆς ἀντιστοίχου στάσεώς του πρὸς τὸν «Διαλήδ», παρέχεται ἡ ἐντύπωσις διττῆς ὑποστάσεως, τοῦ Πυθαγόρα συμπληρουμένου ὑπὸ τοῦ «Διαλήδ» καὶ ἀντιστρόφως.

3) Μεταξὺ τῶν δώδεκα «φιλοσόφων» μόνον ὁ «Διαλήδ», ὁ Ὅμηρος καὶ ἡ Σιβύλλα, ἦτοι τὰ τρία μυθικά, ἢ μὲ μυθικὴν χροιάν περιβαλλόμενα πρόσωπα τῆς ομάδος, φοροῦν τὴν πλεον ἐπίσημον, διὰ τοῦ κατακόσμου λώρου ἐξ ὧν τῶν ἄλλων διακρινομένην στολὴν, ἥτις προσδίδει ἰδιαίτεραν ἔμφασιν εἰς τὴν παρουσίαν των.

4) Τὰ εἰς τὰ εἰλητὰ τοῦ Πυθαγόρα καὶ τοῦ «Διαλήδ» ἀναγραφόμενα χωρία, τὰ ὁποῖα εἶναι εἰς μὲν τοῦ Πυθαγόρα: *Ὁ Θεὸς ἔστι νοῦς καὶ λόγος καὶ πνεῦμα καὶ ὁ λόγος σαρκωθεὶς ἐκ τοῦ Πατρὸς*, εἰς δὲ τοῦ «Διαλήδ»: *Ὁ Χριστὸς μέλλει γεννηθῆναι ἐκ Παρθένου Μαρίας καὶ...*, ἀναφέρονται ἀμφότερα εἰς τὸ δόγμα τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Σωτῆρος, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως ἀναφέρονται, ἐξ ἄλλου, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν εἰλητῶν τῶν ὑπολοίπων ἐν συνεχείᾳ φιλοσόφων.

Αἱ ἀνωτέρω σημειούμεναι ἐνδείξεις, ἂν καὶ ἀσθενεῖς, θὰ ἐδίδον, ἐν συναρτήσει πρὸς τὰ προηγουμένως ἀναφερθέντα, τὸν λόγον τῆς μεταξύ τῶν φιλοσόφων παρουσίας τοῦ Αἰθαλίδη εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ Πυθαγόρα, ὡς διττῆς παρουσίας μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως, καὶ ὡς τρόπον τινα ἐμμέσως ὑποβαλλομένης δηλώσεως καὶ μαρτυρίας τοῦ δόγματος τῆς ἐνσαρκώσεως, ἐφ' ὅσον μάλιστα κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν αἱ δύο μορφαί εἶχον κοινὴν διὰ τῶν διαδοχικῶν μετενσαρκώσεων ἐκ τοῦ θεοῦ προέλευσιν. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη, μετ' ἐπιφυλάξεως προτεινομένη, θὰ ἐδικαιολογεῖτο ὡς προερχομένη ἐκ τῆς ἀποκρύφου λαϊκῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως. Ἄλλωστε, καὶ ὁ ὅλος μῦθος τῆς χρησιμοδοτήσεως καὶ τῶν περὶ Χριστοῦ προαγγελιῶν τῶν θεῶν

καὶ τῶν φιλοσόφων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων προέρχεται ὡσαύτως ἐκ τῆς ἀποκρύφου λαϊκῆς παραδόσεως²⁷.

Ἀπὸ καθαρῶς παλαιογραφικῆς ἀπόψεως, τὸ ὄνομα Αἰθαλίδης, τὸ ὁποῖον ἀκουστικῶς φαίνεται καὶ ὡς τὸ πιθανώτερον, εἶναι ἴσως τὸ μόνον ἐκ τῶν ὑπαρχόντων εἰς τὰ δόκιμα λεξικά τῆς ἐλληνικῆς, τοῦ ὁποῖου τὴν θέσιν ἡδύνατο ἐκ παραφθορᾶς νὰ λάβῃ ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος «Διαλήδ». Τοῦτο δέ, συγκεκριμένως, κατὰ τὸ σχῆμα ΑΙΘΑΛΙΔΗΣ — ΑΙ(Θ)ΑΛΙΔΗΣ — ΔΙΑΛΙΔ(ΗΣ) — ΔΙΑΛΗΔ. Ἦτοι, διὰ τῆς συντμήσεως τοῦ Θ, τῆς παραναγνώσεως [ἢ πιθανώτερον ἀκουστικῆς παρανοήσεως] τοῦ ἀρχικοῦ Α εἰς Δ καὶ τῆς περικοπῆς τῆς συλλαβῆς τῆς καταλήξεως. Εἴτε, διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ ὀδοντοφώνου Θ διὰ τοῦ ὁμοιογενοῦς του Δ, τῆς ἐν συνεχείᾳ μεταθέσεως τούτου εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀρχικοῦ γράμματος καὶ τῆς ἐν τέλει περικοπῆς τῆς καταλήξεως, ἦτοι κατὰ τὸ σχῆμα: ΑΙΘΑΛΙΔΗΣ — ΑΙΔΑΛΙΔΗΣ — ΔΙΑΛΙΔ(ΗΣ) — ΔΙΑΛΗΔ. Τὸ διὰ τῶν ἐν λόγῳ μεταβολῶν πάθος τῆς λέξεως

27. Εἰς τὴν παράστασιν τῆς Μονῆς τῶν Φιλανθρωπινῶν, μίαν τῶν πλέον πρωτοτύπων καὶ ἀξιολογωτέρων τοῦ θέματος, τὸ τυπολογικὸν σχῆμα τῆς συνθέσεως τηρεῖ τὰ ἐξωτερικὰ πλαίσια τοῦ μύθου τῆς κατὰ μυστικὴν συνάθροισιν χρησιμοδοτήσεως τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων (βλ. Ξυγγοπούλου, ἔ. ἀ., Μεσ. μνημεῖα Ἰωαννίνων). Βεβαίως, ὡς ἤδη ἐπεσημάνθη καὶ ἀνελύθη (βλ. Σπετσιέρη, ἔ. ἀ., σ. 47 κ. ἐ.), τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς «καθοσιώσεως» ὑπὸ τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας τῶν σοφῶν τῶν Ἑλλήνων δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἱκανοποιητικῶς, θεωρούμενον μόνον ἀπὸ τῆς ἀπόψεώς του ὡς δημιουργήματος καὶ καθ' ὅλα ἐκδηλώσεως τῆς ἀποκρύφου μεσαιωνικῆς σκέψεως, ὡς ὑπεστηρίχθη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σωζομένων μυστικοῦ χαρακτῆρος, περὶ χρησμῶν κλπ. χειρογράφων (Premierstein, ἔ. ἀ., σ. 647 κ. ἐ., Stefanescu, ἔ. ἀ., σ. 162 κ. ἐ., ἢ παραπ. ἐκ τοῦ Σπετσιέρη, ἔ. ἀ., σ. 47 κ. ἐ.). Τὴν ὀρθὴν βάσιν διὰ τὴν θεώρησιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ φαινομένου ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς ἡ πλήρης ἀξιολόγησις τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἤδη τοῦ Χριστιανισμοῦ συντελεῖται ἡ καταξίωσις ὑπὸ μιᾶς μεγάλης μερίδος τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τοῦ Βυζαντίου, γενικώτερον, τῶν μονοθεϊστικῶν τάσεων σπουδαίων Ἑλλήνων σοφῶν καὶ φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, ἡ ἀποδοχὴ τῶν ὑψηλῶν νοημάτων τῶν λόγων τῶν ἀρχαίων καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς συγγενείας πολλῶν ἐξ αὐτῶν πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἐπαγγελίας (βλ. Bees, ἔ. ἀ., σ. 111 κ. ἐ. καὶ Σπετσιέρη, ἔ. ἀ.). Προφανῶς δὲ τὴν εὐρύτεραν ἀπήχησιν τῶν ἐπισήμων τούτων ἀντιλήψεων καὶ θέσεων ἀντανακλᾷ κατὰ μέγα μέρος ἡ ἐν λόγῳ ἀναπτυχθεῖσα ἀπόκρυφος φιλολογία, ὑπὸ ἀπλουστευμένα σχήματα τῶν οἰκείων εἰς αὐτὴν μυθοποιημένων λαϊκοτρόπων ἐκφράσεων. Ἡ συχνή, ἐξ ἄλλου, εἰς τὰς μεταβυζαντινὰς ἐκκλησιαστικὰς παράστασις τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων δὲν φαίνεται ὅτι εἶναι ἄσχετος πρὸς τὰς συγχρόνους ἀνθρωπιστικὰς ιδέας τῆς Δύσεως καὶ πρὸς τὸ συναφὲς φαινόμενον τῆς ἀπὸ τῶν προΐμων χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως ἐξεικονίσεως σοφῶν τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος εἰς ἐκκλησιαστικὴς τῆς Ἰταλίας, τῆς Γερμανίας κ. ἀ., συνδεόμενον πρὸς τὴν σημειουμένην ἀναβίωσιν τῶν ἀρχαίων κλασικῶν (βλ. σχετ. F. X. Kraus, Geschichte der christlichen Kunst, Freiburg im Breisgau 1908, τ. II, 1, σ. 403 κ. ἐ., Bees, ἔ. ἀ., σ. 128. Σπετσιέρη, ἔ. ἀ., σ. 45 κ. ἐ. Chatzidakis, DOP 23 - 24, 1969 - 70, σ. 320, σημ. 31).

εἶναι εὐνόητον, δεδομένου ὅτι ἀσφαλῶς ἐπρόκειτο, ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώθη, περὶ δυσχρήστου καὶ δυσνοήτου, καὶ ὅπωςδῆποτε μὴ κοινοῦ ὀνόματος, πιθανώτατα ἀκουστικῶς εἰς τὸν τεχνίτην τῆς Λαύρας μεταδοθέντος.

Ἡ ἐν λόγῳ περιεργος μορφή τοῦ Αἰθαλίδη ἀπαντᾷ διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν εἰς μεταγενέστερον τῆς Λαύρας εἰκονογραφημένον σύνολον Ἑλλήνων φιλοσόφων ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Β. τοίχου τοῦ νάρθηκος εἰκονιζομένην Ρίζαν τοῦ Ἰεσοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς Arbanassi, χρονολογουμένην εἰς τὸ 1681²⁸. Τοῦτο παρατηρήθη ἤδη ὑπὸ τοῦ Σπετσίερη, ὅστις ὁμως ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ὀνόματος τῆς μορφῆς εἰς ΙΗΛΗΤΙΣ²⁹, ἐνῷ ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις ταύτης εἶναι ΖΗΛΙΓΗΣ. Ἡ συνήχησις καὶ ἡ ἀκουστικὴ ὁμοιότης τοῦ ὀνόματος Ζηαλίγης πρὸς τὸ Αἰθαλίδης, ὡς καὶ πρὸς τὸ Διαλὴδ τῆς Λαύρας εἶναι προφανές, τοῦ κατ' ἄλλον τρόπον παρεφθαρμένου τύπου τοῦ Arbanassi παρέχοντος πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἀνωτέρω σημειουμένων τὴν βεβαιότητα τῆς εἰς -ης καταλήξεως ἀρχικῶς τοῦ τύπου τοῦ ὀνόματος τῆς Λαύρας.

Ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου εἰς τὰς παραστάσεις τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Arbanassi, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Πέρα τῆς φυσικῆς ὁμοιότητος τοῦ τύπου τοῦ ὀνόματος, ὑπάρχουν πολλὰ ἄλλα στοιχεῖα ἐπιβεβαιώνοντα τοῦτο. Ὁ Αἰθαλίδης - Ζηαλίγης τοῦ Arbanassi ἀποτελεῖ ἰδανικῶς ἀντίστοιχον μορφήν πρὸς τὸν Αἰθαλίδην - Διαλὴδ τῆς Τραπέζης τῆς Λαύρας. Οὗτος, συγκεκριμένως, εἰκονίζεται ἐπίσης παραπλεύρως τοῦ Πυθαγόρα, ἀριστερᾷ τούτου, εἶναι μεσηλιξ γενειοφόρος ἀνὴρ, ἔχων τὸν αὐτὸν φυσιογνωμικὸν τύπον μορφῆς πρὸς τὸν Πλάτωνα εἰς τὴν ἰδίαν παράστασιν, παριστάνεται κατὰ στενὴν, ἀντωπὴν σύνδεσιν πρὸς τὸν Πυθαγόραν, ἐπὶ δὲ τοῦ εἰλητοῦ του εἶναι ἀναγεγραμμένον τὸ αὐτὸ ὡς εἰς τὴν παράστασιν τῆς Λαύρας χωρίον, διὰ τὴν περιορισθῶμεν εἰς τὰς σημαντικωτέρας ἀντιστοιχίας καὶ ὁμοιότητας τῶν εἰς τὰ δύο μνημεῖα ταυτοσήμων μορφῶν.

Ἄλλωστε, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς συγκρίσεως γενικῶς τῶν δύο συνθέσεων, τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Arbanassi, ὑφίσταται στενὴ ἀναμφιβόλως σχέσις μεταξὺ τῶν ὡς πρὸς τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἐνταῦθα παράστασιν τῶν μορφῶν τῶν φιλοσόφων. Ἡ εἰς δύο χορούς, ἀνὰ ἕξ ἑκατέρωθεν τοῦ Ἰεσοῦ θέσις τῶν φιλοσόφων καὶ ἡ μεταξὺ τῶν κατὰ σειρὰν σχέσις τῶν δέκα, τοῦλάχιστον, ἐκ τῶν δώδεκα μορφῶν, τῶν ὁποίων ἀναγιγνώσκονται εὐχερῶς τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα, εἶναι ἡ αὐτὴ εἰς ἀμφοτέρα τὰ μνημεῖα, αἱ εἰκονογραφικαὶ ἀντιστοιχίαι ὡς πρὸς τὸν φυσιογνωμικὸν τύπον τῶν προσώπων, τὴν στάσιν καὶ

28. Βλ. Α. G r a b a r, La peinture religieuse en Bulgarie, II, Album, Paris 1928, πίν. LIII.

29. Εἰκόνες Ἑλλήνων φιλοσόφων, σ. 39 καὶ 59. Ἡ μορφή ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Σπετσίερη ὡς γυναικεία.

τὸν τύπον τῆς ἐνδυμασίας εἶναι αἱ αὐταὶ ἢ σημαντικῶς παραπλήσιαι, αἱ ἀναγραφαὶ τῶν εἰλητῶν ἀντιστοίχως ὅμοιαι. Μάλιστα, πρέπει νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι αἱ εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἐπίσης, ἀναγεγραμμένα ρήσεις τῶν εἰλητῶν τῶν φιλοσόφων εἰς τὸ Arbanassi εἶναι πληρέστεραι καὶ ἐκτενέστεραι τῶν ἀντιστοιχῶν τῆς Λαύρας, χωρὶς τὰς συντμήσεις καὶ τὰς περικοπὰς ἐκεῖνων.

Ἐκ τῶν πληρεστέρων καὶ ἐκτενεστέρων ἀναγραφῶν τῶν εἰλητῶν εἰς τὸ Arbanassi, εἰκάζεται ὅτι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἡ σύνθεσις τῶν φιλοσόφων τῆς Λαύρας δὲν ὑπῆρξε τὸ ἄμεσον πρότυπον τῆς μόνης μεταξὺ τῶν γνωστῶν ἀναλόγων συνόλων παρουσιαζούσης τόσον ἐντυπωσιακὰς πρὸς αὐτὴν ἀντιστοιχίας συνθέσεως τοῦ Arbanassi. Τοῦτο συνάγεται καὶ ἐκ τῆς διαφόρου παραθορίας, τὴν ὁποίαν ὑπέστη τὸ ὄνομα τοῦ Αἰθαλίδη, ἀσφαλῶς μὴ οἰκεῖον καὶ δυσνόητον εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τοῦ ὅτι τοῦτο παρὰ τὴν σημαντικὴν ἀλλοίωσιν τοῦ τύπου εἰς τὸ Arbanassi παρουσιάζεται ἐνταῦθα διὰ πληρεστέρας παρ' ὅτι εἰς τὴν Λαύραν μορφῆς. Πρὸς ἐξηγήσιν τοῦ φαινομένου εἶναι πιθαναὶ αἱ ἀκόλουθοι ἐκδοχαί :

1) Ὅτι ἡ στενὴ εἰκονογραφικὴ συνάρτησις τῶν δύο συνόλων ὀφείλεται εἰς τὴν χρῆσιν εἰς τὸ Arbanassi ὡς προτύπου ἐνὸς τρίτου, μὴ διασωθέντος ἀναλόγου συνόλου.

2) Ὅτι ὁ ζωγράφος τοῦ Arbanassi διὰ μὲν τὴν εἰκονογραφικὴν παρουσίασιν καὶ σύνθεσιν τῶν φιλοσόφων εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ κυρίως τὸ σύνολον τῆς Λαύρας, διὰ δὲ τὰ ὀνόματα τῶν μορφῶν καὶ τὰ κείμενα τῶν εἰλητῶν τῶν ἠντλησεν ἴσως ἐξ ὑπαρχούσης σχετικῆς γραπτῆς πηγῆς.

3) Ὅτι ἀμφοτέρα τὰ σύνολα, τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Arbanassi, ἀπέδωσαν μὲ σχετικῶς μικρὰς καὶ εὐνόητους διαφορὰς ἐν κοινὸν ἐξωγραφημένον σύνολον ἢ καὶ ἀπλὴν περιγραφὴν, ἴσως, κειμένου, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις. Ἡ τελευταία αὕτη ἐκδοχὴ κρίνεται ὡς καὶ ἡ μᾶλλον πιθανή.

Εἰς δύο ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας, τοῦ Voronets καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Suḃeana, μεταξὺ τῶν παριστανομένων εἰς τὴν ζωγραφικὴν σύνθεσιν τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαὶ Ἑλλήνων φιλοσόφων εἰκονίζονται ὁ ΕΛΗΝ ΟΓΙΛΗΔ καὶ ὁ THIGLID, GLID, ἀντιστοίχως³⁰. Ὁ Nandriș³¹, ὡς γνωστόν, ὑποθέτει ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου εἰς τὰς δύο ἐκκλησίας, ταυτίζει δὲ τὴν ἐν λόγῳ μορφήν πρὸς τὸν ΔΙΑΛΗΔ, ΔΙΑΛΗΔ³² τῆς Τραπέζης τῆς Λαύρας. Τοῦτο εἶναι πιθανόν, ὡς ἐκ τῆς ἀκουστικῆς συγγενείας τῶν τριῶν ὀνομάτων (ΟΓΙΛΗΔ, ΓΗIGLID, ΔΙΑΛΗΔ), θὰ ἐχρειάζοντο ὁμῶς πλείονα καὶ θετικώτερα στοιχεῖα διὰ τὴν ἀσφαλῆ ταύτισιν τῶν εἰς τὰ τρία ὡς ἄνω

30. Βλ. Nandriș, ἔ. ἀ. (σημ. 10), σ. 271 κ. ἐ.

31. Αὐτόθι.

32. Κατὰ δευτέραν, ὑπ' αὐτοῦ, ἐσφαλμένην ἀνάγνωσιν.

μνημεία παριστανομένων μορφῶν ἐπὶ τῇ βάσει, ὑπαρχουσῶν, ἴσως, συγκεκριμένων παραστατικῶν ἐπίσης ὁμοιοτήτων καὶ ἀντιστοιχιῶν, καθὼς συμβαίνει εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν περίπτωσιν τοῦ Ζηαλίγη τοῦ Arbanassi.

Ἡ ἐν συνεχείᾳ διατυπουμενὴ ὑπὸ τοῦ Nandriş ὑπόθεσις, ὅτι ὁ ὑπὸ τὰ παρεφθαρμένα ὀνόματα ΟΓΙΑΗΔ, THGILID καὶ ΔΙΑΛΗΔ, φιλόσοφος πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν Εὐριπίδην, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πιθανή³³. Τοῦτο δέ, ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνωτέρω ἐκτιθεμένης ἀπόψεως σχετικῶς μὲ τὴν ταύτισιν τῆς μορφῆς τοῦ «Διαλήδ» πρὸς τὸν Αἰθαλίδην, διὰ τὸν λόγον κυρίως ὅτι ἡ ὡς ἄνω ἀποψις τοῦ Nandriş στηρίζεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν, ὡς ἀναφέρεται, ὑπάρχουσαν φθορὰν τῶν γραπτῶν ψηφίων τοῦ ὀνόματος τοῦ ΟΓΙΑΗΔ εἰς τὸ Voronets, θεωρουμένου ὡς τοῦ παλαιότερου καὶ πλησιεστέρου εἰς τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος τύπου, συγκεκριμένως δὲ τῶν ἀναγινωσκομένων ὡς Γ καὶ Λ ψηφίων τούτου, τὰ ὅποια καὶ ὑποτίθεται ὅτι ἦσαν ἀρχικῶς Ρ καὶ Π, ἀντιστοιχῶς (ΟΓΙΑΗΔ — ΟΡΙΠΗΔ — Εὐριπίδης). Ὑποτίθεται δέ, περαιτέρω, ὅτι ὁ οὕτω ἐν Ρουμανίᾳ διαμορφωθείς, διὰ γλωσσολογικῆς φύσεως μεταβολῶν καὶ κατὰ παραφθοράν, τύπος τοῦ ὀνόματος τοῦ Εὐριπίδου μετεδόθη ἐκεῖθεν εἰς τὸν τεχνίτην τῆς Λαύρας ὡς ΔΙΑΛΗΔ³⁴. Ἀλλ' ἡ ἀναφερομένη φθορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ φιλοσόφου τοῦ Voronets ἀντιστοιχεῖ ἀσφαλῶς εἰς τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ οὐχὶ προφανῶς εἰς ἐκείνην τῆς ἐποχῆς τῆς ζωγραφήσεως τῆς μορφῆς, οὐδόλως δὲ αἰτιολογεῖται περαιτέρω ὑπὸ τοῦ Nandriş ἢ ἐκ τοῦ τύπου τούτου ΟΡΙΠΗΔ διαμόρφωσις τῶν τύπων τῶν ὀνομάτων THGILID καὶ ΔΙΑΛΗΔ.

Τὸ ἀσθενὲς καὶ ἐπισφαλὲς τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἐν λόγῳ φιλόσοφον, ἐπίσης δὲ ἡ διδομένη ἀνάλογος ἐρμηνεία ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ὀνόματα δύο ἄλλων φιλοσόφων τῆς Τραπεζῆς τῆς Λαύρας, τοῦ Πυθαγόρα καὶ τοῦ Γαληνοῦ³⁵, ἢ ὅποια καὶ βασίζεται ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης ἀναγνώσεως τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Nandriş ὡς PIVOGORAS καὶ PALINOS³⁶, ἀντιστοιχῶς, οὐδόλως πείθουν περὶ τῆς ἐν τέλει ὑπ' αὐτοῦ διατυπουμενῆς ἀπόψεως ὅτι τὸ εἰκονογραφικὸν πρότυπον τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαὶ καὶ γενικώτερον τὰ εἰκονογραφικὰ πρότυπα τῆς Λαύρας πρέπει νὰ προῆλθον ἐκ τῆς Ρουμανίας.

ΜΥΡΤΑΛΗΣ ΑΧΕΙΜΑΣΤΟΥ - ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ

33. Πρβλ. Chatzidakis, ἔ. ἀ., σ. 320, σημ. 31.

34. Nandriş, ἔ. ἀ., σ. 271 κ. ἔ.

35. Αὐτόθι, σ. 270 κ. ἔ.

36. Τὸν Γαληνόν, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀναγινώσκει ἐσφαλμένως ὡς Palinos, ἐπιχειρεῖ ὁ Nandriş νὰ ταύτισῃ πρὸς τὸν Ἀπολλώνιον.

R É S U M É

SUR LE PROBLÈME DE LA FIGURATION
D'UN « PHILOSOPHE GREC »

(PL. 25 - 26)

Dans le Réfectoire du monastère de Lavra au Mont Athos, dont la décoration peinte date vers l'année 1536, parmi les figures de douze philosophes grecs, représentés dans la scène de l'arbre de Jessé, sur le mur sud, apparaît dans le groupe à gauche de Jessé (pl. 25), entre Pythagore et Solon la figure d'un philosophe du nom énigmatique Dialid (pl. 26).

Selon Spetsieris (*Images des philosophes Grecs dans les églises*, Athènes 1964), il s'agit d'une figure féminine, dont le nom est lu par lui ΔΙΑΛΗΑ, et laquelle peut être identifiée, selon son opinion, avec la fameuse philosophe d'Alexandrie Ὑπατία. Ce point de vue n'est pas probable, parce qu'il s'agit, sans doute, de la figure barbue d'un homme d'âge mûr, qui ressemble, en plus, beaucoup avec Platon dans la même scène, et dont le nom doit être lu correctement ΔΙΑΛΗΔ.

D'ailleurs, selon l'opinion de G. Nandriș (*Contribution à l'étude de la peinture murale de Lavra*, dans «*Le Millénaire du Mont Athos*», Venezia 1964, v. II, p. 267), le dit ΔΙΑΛΗΔ de Lavra, ainsi que les philosophes avec des noms d'une parenté auditive ΟΓΙΑΗΔ et Thgilid, Glid, qui sont représentés dans des scènes analogues de Voronets et de Saint-Georges de Sučeava, réciproquement, doivent être identifiés avec Εὐριπίδης.

Nandriș explique cette identification par le dommage actuel des lettres de l'inscription du nom ΟΓΙΑΗΔ de Voronets, lequel devait être à l'origine ΟΡΙΠΗΔ et dériver du grec ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ. Mais ce point de vue ne peut pas être accepté dans le cas de Dialid de Lavra, parce que, d'après cette interprétation, la provenance des deux autres types Thgilid et Dialid reste inexpiquée. En plus, la conclusion de Nandriș, que l'original de l'arbre de Jessé et en conséquence les modèles de Lavra proviennent de Roumanie est appuyée sur des documents rares et faux, comme l'hypothèse sur la dérivation du type Dialid et le déchiffrement erroné des noms de deux autres philosophes de la Trapéza de Lavra, et précisément de ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ comme Pivogoras et de ΓΑΛΗΝΟΣ comme Palinos = ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ.

L'identification du nommé ΔΙΑΛΗΔ de Lavra présente de grandes difficultés, par le fait même que ce nom est inconnu dans l'antiquité grecque

ainsi qu'à l'époque byzantine, et n'est jamais mentionné dans aucun dictionnaire de la langue grecque, qui, d'ailleurs, ne comprend pas des mots se terminant en — ηδ.

D'ailleurs, la place de cette figure dans le groupe des philosophes de Lavra prouve, qu'il s'agit d'une personnalité plus ou moins connue dans le monde grec ancien et dans la littérature byzantine, d'un nom rare qui a subi plusieurs déformations et pour cela incompréhensible.

Après ces considérations, l'auteur soutient que très probablement la forme originale du nom ΔΙΑΛΗΔ est ΑΙΘΑΛΙΔΗΣ.

Le dit Aithalides fut un personnage mythologique de l'antiquité grecque, fils d'Hermès et d'Eupolémia ; selon une ancienne tradition, citée par Diogène Laertios, Pythagore se souvenait qu'il fut né à son origine comme Αἰθαλίδης, fils d'Hermès, qui lui fit le don de conserver la mémoire de sa vie passée durant toutes les différentes étapes de métempsychose.

Le nom d'Aithalides n'est jamais rencontré dans les textes de caractère apocryphe de la littérature médiévale, parmi les dieux et les philosophes de l'antiquité, qui sont considérés comme prophètes du Christ. Pourtant, dans les textes ainsi que dans les décorations peintes des églises se rencontrent Hermès, surnommé d'habitude le Trismégistos, et Pythagore, dont Aithalides fut, selon la tradition, la figure médiane et conjonctive.

En plus, la place de Dialid à côté de Pythagore à Lavra, son attitude qui fait pendant à celle de Pythagore, de sorte que ces deux figures sont liées iconographiquement, constituant en effet une pair de philosophes ainsi que d'autres éléments figuratifs, soutiennent l'hypothèse de l'identification de ΔΙΑΛΗΔ à Αἰθαλίδης.

La présence d'Aithalides parmi les philosophes, à côté de Pythagore, pourrait être donc interprétée comme la présentation double d'une seule hypostase, et, pour ainsi dire, comme témoignage, indirectement suggéré, du dogme de l'incarnation ; beaucoup plus, parce que ces deux figures, selon la tradition ancienne, étaient à travers les métempsychoses successives d'origine divine commune. Cette hypothèse, proposée sous une certaine réserve, pourrait être soutenue seulement par le fait qu'elle tire son origine à la tradition populaire médiévale apocryphe, de laquelle provient, d'ailleurs, tout le mythe des prophéties des dieux et des philosophes grecs sur l'avènement du Christ.

De point de vue purement paléographique, le nom Αἰθαλίδης est peut-être le seul dans les dictionnaires de la langue grecque, qui, déformé, pourrait prendre le type de nom ΔΙΑΛΗΔ. Et cela précisément, selon le

schéma ΑΙΘΑΛΙΔΗΣ — ΑΙ(Θ)ΑΛΙΔΗΣ — ΔΙΑΛΙΔ(ΗΣ) — ΔΙΑΛΗΔ, ou le schéma ΑΙΘΑΛΙΔΗΣ — ΑΙΔΑΛΙΔΗΣ — ΔΙΑΛΙΔ(ΗΣ) — ΔΙΑΛΗΔ.

Cette curieuse figure est rencontrée encore une fois, au moins sous le nom ΖΗΑΛΙΓΗΣ parmi des philosophes Grecs, dans la scène de l'arbre de Jessé de l'église de la Nativité à Arbanassi en Bulgarie, datée de 1681. La consonnance et la ressemblance auditive du nom ΖΗΑΛΙΓΗΣ avec le nom ΑΙΘΑΛΙΔΗΣ et le ΔΙΑΛΗΔ de Lavra sont évidentes. Sans aucun doute il s'agit bien du même «philosophe», d'après l'examen comparatif des divers éléments figuratifs de ΖΗΑΛΙΓΗΣ avec ceux de ΔΙΑΛΗΔ. D'ailleurs la relation iconographique concrète entre les deux ensembles de philosophes à Lavra et à Arbanassi qui se distinguent d'une richesse plus grande dans les textes des rouleaux d' Arbanassi rend très probable, que tous les deux reproduisent un ensemble peint ou même une simple description d'un texte, qui avait servi comme modèle dans les deux cas.

MYRTALI ACHIMASTOU - POTAMIANOU

Τράπεζα της Μονής της Λαύρας. Ἡ Ρίζα τοῦ Ἰεσσαί, Λεπτομέρεια : Ἑλληνες φιλόσοφοι.

Τράπεζα της Μονής της Λαύρας. Λεπτ. Ρίζης Ίεσσαι. "Έλληνες φιλόσοφοι, εις τὸ μέσον ὁ ΔΙΑΛΛΗΔ.